

Gösta Wikforss
Krusenberg den 21 november 2000

Uppsalas förvandling på 1950-talet

Några ord om mig själv och samarbetet med Gunnar Leche

Några ord om mig själv

Jag är född 1922. Mina föräldrar kom från Småland. Pappa var svartskräddare (uniformer och högtidskläder), sökte och fick arbete som arbetsledare på Uppsala Kappfabrik. Efter några år i Almtuna blev adressen Sysslomansgatan 47. I hörnet till Eriksgatan låg detta tre vånings hyreshus med relativt stora lägenheter men utan moderna bekvämligheter. Det var kallt och dragit och mycket lyhört. Mamma kunde konversera med grannfrun ovanpå genom att knacka i det synliga avloppsröret från övervåningen och talet förmedlades via röret. Under lägenheten hade Ida Hoff sybehörsaffär. På kvällarna hade hon ofta frireligiösa möten med rop, böner och sång i rummet under min tvillingsystems och mitt sovrums tak. Låg vi på golvet kunde vi följa dessa möten, som ofta blev skämmande.

Under köket hade skomakare Bergman sin verkstad. Där luktade det gott och stämningen var god. I synnerhet på sommaren, då han hade fönstret mot gården öppet och man kunde klättra upp på cykelstället nedanför fönstret och på nära håll följa arbetet. Bergmans son var ofta där som lärling. Vi kom senare att bli styrelsemedlemmar i Hemslöjden och kämpade förgäves för Fyristorgsaffärens existens.

Vi ungar på Eriksgatan gick i småskolan i seminariet. Problemet var att på Sysslomansgatan kom i mer eller mindre samlad trupp svartbäckungarna som skulle till Sverkerskolan. De var fler och starkare. Så vi höll oss till Eriksgatan och sparkade boll mot den sista grinden i gatans slut och kunde gömma oss på kvarterets gårdar, när svartbäckangreppen blev för svåra. I dessa kvarter växte ungefär samtidigt upp Ragnar Edenman, Owe Thörnqvist och Margareta Fahlén.

Eriksdalsområdet var skilt från staden med odlad mark. Sta'n började först vid granhäcken och Granskolan. Mitt emot Sverkerskolan låg Gillbergsska barnhemmet bakom höga, hemlighetsfulla murar. Där finns idag Borgerskapets Hus som jag projekterat. Huset uppfördes 1998 mot stora protester från föreningen Vårda Uppsala.

På Sysslomansgatan gick varje morgon och kväll alla sta'ns spårvagnar till spårväghallarna vid kvarteret bakom vår bostad och nära Norra Station. Det var spännande kvarter med många små

affärer: flera livsmedelsbutiker, charkuterier, mjölkaffärer, tobaksaffärer, färghandel och handelsträdgård.

En sak förbryllade mig, när vi bodde i det stora tre våningshuset. Det var nämligen hopbyggt med grannhuset på norra gaveln. Dessutom var där ett staket som inte gick att klättra över. Ändå sa mamma i kvällsbönen att ”en ängel gick runt vårt hus med förgyllda ljus och boken i sin famn, somna nu i Jesu namn”. Den gåtan lyckades jag inte lösa. Hur kunde en ängel gå runt detta hus?

På 1970-talet, när området började förfalla och Anders Diös köpt många av husen, fick jag uppdrag att föreslå ny stadsplan och ny bebyggelse. Jag hade vissa tankar att ändå försöka bevara det gamla hemmet. Men min mor såg förfärat på mig, när jag berättade det. Kommer du inte ihåg hur hemskt det var – dragit, kallt, lyhört, branta, farliga trappor. Nej, riv bort det. Folk ska inte behöva bo så.

Det blev många egna hem, radhus blandat med lägenheter, trädgårdar och hemliga smitvägar genom kvarteren med stadsgator och även bevarandet av gamla hus. Spårvagnsstationerna, som ödelades vid en brand 1945, fick jag stadens uppdrag att ersätta med hundra små pensionärlägenheter och gemensamhetslokaler i servicehuset Ramund. Där har nästan varje lägenhet fönster åt tre håll. Husens projekterades som stjärnhus.

Vår gamla söndagsskola, Missionskapellet, finns dock kvar.

1934 flyttade vi till Börjegatan till ett nybyggt hus, ritat av Gunnar Leche och uppfört av Gottfrid Lindgren. I huset inrymdes också en stor speceriaffär, Östlings. Den är nu frisersalong. Det säger mycket om de ökade ytor som verksamheter kom att kräva i allt högre grad.

Från seminariet blev det högre allmänna läroverket för gossar, I8 efter inkallelsen och sedan KTH i Stockholm. Mina fritidsintressen var idrott, scouting och teckning.

När jag gick ut Kungliga Tekniska Högskolan som arkitekt 1948, flyttade jag tillbaka till min gamla hemstad Uppsala och fick anställning på Gumaelius arkitektkontor. Året därpå, 1949, blev jag erbjuden jobb som arkitekt och assistent åt Gunnar Leche på stadens ritkontor. 1950 blev jag dessutom utsedd till biträdande stadsarkitekt med ansvar över de inkorporerade socknarna Gamla Uppsala och Bondkyrko. När Gunnar Leche blev tjänstledig 1952 förordnades jag som t.f. stadsarkitekt.

Efter Leches död 1954 omorganiserades stadsarkitektkontoret. 1955 fick Per Olof Lefvert chefskapet för kontoret, blev ansvarig för stadsplanering och förde självklart in en ny syn på stadens utbyggnad. Jag blev utnämnd till vice stadsarkitekt. Trivdes inte med

det. Sökte och anställdes 1956 som stadsarkitekt i Lidingö. Jag saknade uppsalamiljön och 1959 flyttade jag tillbaka till Uppsala och bedrev egen arkitektverksamhet med ansvar för över 1 000 projekt: nybyggnader, renoveringar, planer och utredningar. Jag var också stadsarkitekt i Sigtuna i tio år en dag i veckan.

Åren 1967–71 var jag dessutom generalplanarkitekt i Uppsala och under 1980-talet Domkyrkoarkitekt. Naturligtvis har jag under mitt arbete med främst Uppsalas planer och bebyggelse träffat många intressanta personer som påverkat Uppsalas utbyggnad.

Det här är berättelsen om en del av mina upplevelser främst under Uppsalas stora förvandling under 1950-talet.

Uppsalas förvandling på 1950-talet

1950 var Uppsala en liten idyllisk stad utan kransorter. Antalet invånare var 62 000 och hade fördubblats på tjugo år. Industrin hade utvecklats kraftigt inom olika områden såsom tillverkning av cyklar, skor, kappor, ugnar, siden, senap, keramik, tegel, snickerier, karameller, tvål, läroböcker, stålviror. Kyrkan, universitetet, militären dominerade sedan gammalt Uppsala, ungdomens stad.

De blå spårvagnarna förband ännu 1953 stadens olika stadsdelar fram till mötesplatsen Stora Torget. Biltrafiken från Norrland till Stockholm rundade Stora Torget.

En del centrala, kända hus ersätts av nya stora byggnader. Diös byggde sitt kontorshus, ritat av Gunnar Leche vid Stora Torget med Tempo i bottenvåningen. Det var det första varuhuset. Nytt och populärt. Men Rudbeckska gårdshuset försvann.

Konsum köpte de Geerska gården i kvarteret Pantern och byggde varuhus och kontorshus med en diagonal gata, i folkmun döpt till Tycho Hedéns felsteg. Den är numera igenbyggd. De Geerska gården revs. Idag finns där varuhuset FORUM.

Vid Ågatan låg Almqvist och Wiksells tryckeri. Det blev för trångt. På tomten intill låg Kraemerska huset bakom ett plank mot Ågatan. Det blev platsen för ett utbyggt tryckeri 1949–50. Även detta är numera ersatt av en ny byggnad.

Dessförinnan hade man rivit Sju Helvetes Gluggar och Syskrinet vid Östra Ågatan trots Manasse Nybloms vecklagan att ”framtiden skall ge den dom som är beskärd”.

Man kan konstatera att Uppsala växer och lever. ”Vi kan inte bevara alla våra stormäns studentrum” (UNT mars 1911).

K W Herdin skriver i sin bok ”Bygge och bo” om gamla gårdar i Uppsala 1934, att Uppsala utgör inget undantag från förvandling-

ens lag, evigt kan ej bli det gamla ”moren har gjort sin plikt, han kan gå” och lämna rum för en ny tidsandas krav.

Staden moderniserade: 1925 byggdes det sista spjälförsedda uthuset. Det fanns då 247 vattentoaletter. 1950 hade antalet WC:n utökats till 17 500 stycken.

Staden förändrades i ökad takt från 1950-talet. Inte enbart genom att gamla hus revs och nya storskaliga hus byggdes. Förändringar skedde också på annat sätt. Trädgårdsgatan var på 1950-talet uppsalaungdomarnas gata – biogatan med Skrapan, Fackskolan, Gunnars konditori, Kajsas kafferum och stadshotellet. Alla verksamheter samlade människor som gav karaktär och uttryck åt Trädgårdsgatan. Något vi nu helt saknar. En stads förändring beror inte enbart på det nya i stål och betong utan också på brutal förändring av verksamheterna i husen.

Fyrisån delar Uppsala. Den västra var helt dominerad av länsstyrelse, universitet, kyrka och försvar. Ungdomarna med nationer och studentlivstraditioner. Läroverken: Katte och Skrapan, Försvarsläroverket, Fjellstedtska och Magdeburg. Där fanns det glada, inpyrda kroglivet – Gästis, Gillet och Flustret. Bara Rullan hade legat på östra sidan. Den brann tyvärr 1946. Här förnams minnet av många av Sveriges kända kulturpersoner, som skrivit om sina ungdomsår.

Om Uppsala går att citera Olof Thunman, Bo Bergman, Ture Nerman, Magnus Folke, Erik Gustaf Geijer, P D A Atterbom, August Strindberg, Carl Snoilsky, Oscar Levertin, Gustaf Fröding, Eller Sigfrid Siwertz, som ansåg Uppsala vara de sura ögonens stad, eller Georg Landberg, som 1941 skrev om uppsalanegativismen. Författarnas bild av Uppsala är oftast en projicering av det egna själslivet. För antingen är Uppsala bäst eller en usel håla.

Kritiken är densamma idag men glada sjunger vi med i Gunnar Wennerbergs ”Du talar som en häst, Uppsala är bäst” och ”att här är gudagott att vara”. Owe Thörnqvists visor om Svartbäckens rödaste ros eller Korvgubben på Fyristorg och Rumba i Engelska parken är målande beskrivningar av Uppsala nutiden. Olrog sjöng om Uppsala även om han också skaldade om sin enfödde telning från Tierp.

Förre ordföranden i Uppsala kommunfullmäktige Britta Nordlander kan mästerligt kåsera om uppsalaförfattarnas bostadsplatser i Uppsala.

På den östra sidan av Fyrisån dominerade handel, hantverk, industrier, banker, frikyrkor och den politiska makten med sin administration och borgmästare, rådmän och polis i Rådhuset vid Stora Torget.

En slags inofficiell hjärntrust bildades av stadens industriledare och de två bankdirektörerna från Upplandsbanken och Sparbanken. Industriidkarna var exempelvis H W Söderman, G Z Haeggström, Edlund, Sterner, Kehrer, Th Carling, Larsson (skor), Larsson (kappor), Söderberg, G Gran. Starka personligheter var också affärsmännen med sina uppsalaaffärer: Strandberg, Lindqvist, Wolrath, Samuelsson, Berglöv för att nämna några.

Gustaf Gran, direktör på Nymanbolaget, tog krafttag för att få ett tekniskt gymnasium (nu Fyrisskolan) till Uppsala. Han blev ordförande, anställde rektor och arkitekt (det blev undertecknad), skaffade anslag och byggkommitté, byggde första etappen på ett halvår och gymnasiet startade på rekordtid. Han såg till att huvudbyggnaden blev invigd ett år senare med musik och tal av landshövding Ragnar Edenman.

Rektor Einar Lunell var den store entusiasten och redan vid invigningen skulle god konst från främst uppsalakonstnärer vara på plats. Utställningar ordnades på byggplatsen och konst inköptes för pengar han trollade fram. Lärare och elever hjälpte till. Konstsamlingen har senare utökats. Lite betänklig blev jag, när Lunell en dag sa till mig: ”Jag har köpt en flygel till invigningen”. Jag hade som arkitekt också ansvaret för både bygg- och inredningskostnader. Genom Grans försorg inordnades flygelkostnaden i byggkostnaden som ändå höll sig inom givna ramar och flygeln blev en självklar del av den festliga invigningen.

Jag har senare ansvarat som arkitekt för fyra utbyggnadsetapper av Fyrisskolan.

Gustav Gran var också en samlande kraft för stadsteatern som invigdes 1950. Tycho Hedén och Gösta Lundin var de politiskt drivande krafterna för att få slut på årtionden av diskussioner och förslag om ny teaterlokal. Gunnar Leches förslag genomfördes efter mycket kritik. Den mesta kritiken kom från arkitektkollegor och konstvetare. Nu kunde man som fackmän peka finger åt både Vaksalaskolan och Folkets hus. Men allmänheten tog emot den nya teatern med förtjusning och Gösta Folke skapade stor, omtyckt teater. Omvärdering av arkitektur fortgår ständigt.

Den verkliga hjärntrusten var politikerna. Främst Tycho Hedén (s), Gösta Lundin (s), Karl Söderberg (s), Hans Alsén (s), K Å Åberg (s), Aga Carlsson (s), Herbert Lund (m), Blenda Ljungberg (m), Erik Tobé (fp), och Teodor Carling (m).

Den beslutande makten i början på 50-talet hade drätselkammarens arbetsutskott med ombudsman Tycho Hedén som ordförande och rektor Herbert Lund som vice. Dialogen dem emellan avgjorde ärendena. En stark socialdemokrat i byggfrågor kom i och med att riksdagsmannen Einar Eriksson blev ansluten till arbetsutskottet. Folkpartiet representerades av tillsynslärare Gustafsson. Han blev

dock ersatt av den betydligt starkare lantmätaren Erik Tobé. Efter Tycho Hedéns död blev skomakare Gösta Lundin omtyckt ordförande.

Tycho Hedén var den dominerande politikern. Han kedjerökte Bill under sammanträdena. Herbert Lund hade med sig en låda cigarrer som han kedjerökte. Arbetsutskottets sammanträden ägde rum i fullmäktigesalen i Rådhuset en gång i veckan. Jag kallades till dessa sammanträden under första delen av 1950-talet sedan jag blivit tillförordnad stadsarkitekt.

Partipolitik förekom inte annat än valår. Ett år föreslogs att man skulle anlägga en folkpark i stadsskogen. Jag protesterade. Efter sammanträdet kallade Tycho Hedén på mig och sa: ”Ta det lugnt. Det är bara valfläsk.” Vad är bäst för Uppsala gällde och vad kan vi betala. Lån skulle man inte ta. Det var kort tid mellan beslut och handling.

Ofta gick det så till att Tycho Hedén fick besök, några behövde mark för sin verksamhet. Tycho Hedén analyserade knivskarpt och genomträngande med sina närsynta ögon. Förstod att det här var bra för Uppsala, kallade fastighetschefen Stig Gustafsson. Han hade haft besöket tidigare. Fick frågor, svarade det går nog. Tycho Hedén tog upp ärendet samma vecka i DK-utskottet. Där fanns alltid stadsarkitekt, byggnadschef (gatuchef) Ernst Adler, stads-kamrer Vogel och fastighetschef Stig Gustafsson. Behövdes remissvar, tog Tycho hem ärendet. Fru Olga svarade för social-nämnden, dottrarna Saga och Birgit för sina respektive nämnder och stadsarkitekten för byggnadsnämnd och stadsplans upprättande. Så rullade allt på utan krångel och byråkrati. Men sparsam var han Tycho – ingenting fick kosta.

Mitt samarbete med Gunnar Leche

Den skapande handen och den styrande tanken för allt planerande och byggande i Uppsala var stadsarkitekten Gunnar Leches. Han var känd och blev ökad länge utanför Uppsala. För mig var det en dröm att bli anställd som hans assistent 1950. Han kunde verkligen allt om Uppsalas hus, gator, torg och platser och om människorna som bodde och verkade i staden. All byggenskap och planering skedde under Gunnar Leches ledning och beslut. Byggnadsnämnden under borgmästare Eric Ringensons ordförandeskap hade fullt förtroende för sin stadsarkitekt. Man kände väl till hans idéer och hans grepp om sin stad. Han talade ofta om vad uppsalamänniskor känt och tänkt, vilka som bott och verkat var och när. En stadsarkitekt på den tiden hade mycket stor makt att planera och besluta, reglerad i den svenska byggnadslagen. Leches starka vilja och kraft gav honom också många fiender.

Gunnar Leche föddes 12 maj 1891. Innan han anställdes som stadsarkitekt, hade han bland annat medverkat i utarbetandet av

dåvarande stadsingenjören Lilienbergs kända översiktsplan för Uppsala år 1922. Det är en idérik plan med mängder av stadsplane-tankar efter parisiskt mönster.

Symmetriskt strålar gator ut från centrala platser och monumentala, allmänna byggnader. Flera gator blir esplanader, där man möter byggnader i slutna promenadstråk med dubbla alléer mitt i gatan. Vid Luthagesplanadens början och slut är byggnader placerade tvärs över gatan. Vid Luthagesplanadens slut planerades en monumental byggnad med genomfart till en tänkt bro över Fyris.

Utanför stadsområdet fanns trädplanterade ringleder. Ringgatan finns än idag kvar som en del av denna stadsplaneidé med sina dubbla trädader.

Lilienbergs plan låg till grund för många av Leches stadsplaner, men staden växte snart ifrån denna slutna, begränsade plan.

Under de två sista åren av sin levnad dominerade och styrde Gunnar Leche allt byggande i Uppsala. På gott och ont blev han omgiven av vänliga vänner och farliga fiender. Makten att besluta skaffade han sig genom stort kunnande och stort förtroende hos beslutspolitiker.

På den tiden låg stadsarkitektkontoret vid Sankt Persgatan, inklämt mellan Frälsningsarmén och Metodistkyrkan. En smal fönsterlös korridor förband de åtta tjänsterummen. Stadsarkitektkontoret flyttade in i nya lokaler vid Forumtorget när jag var tillförordnad stadsarkitekt, 1954.

De bägge byggnadsinspektörerna A Carlsten och N Matsson delade rum med biträdande stadsarkitekten. Jag fick den tjänsten 1950 men delade rum även med Gunnar Leche. Vi hade under några år skissborden bredvid varandra i stadsarkitektens separata ritrum med öppen dörr till hans mottagningsrum. Det var det största rummet, möblerat med stort skrivbord och ett ännu större sammanträdesbord, där byggnadsnämnden höll sina sammanträde var fjortonde dag.

De följande rummen var stadsplanearkitekten Sven Jonssons, biträdande stadsplanearkitekten Erik Thords, två rum för kartritäre och stadsplanearkiv och längst bort Uppsalas ritkontor, där alla offentliga byggnader ritades liksom även Uppsalahems stora bostadsanläggningar. Ritkontoret leddes av byggnadsingenjör Sixten Jansson och bestod i övrigt av fyra ritare. För arkitekturritningarna svarade Gunnar Leche och jag under denna tid.

Leche var ständigt i arbete. Först till kontoret på morgnarna, sist därifrån på kvällarna. Även ofta lördagar och söndagar. Han anställdes för att som stadsarkitekt rita alla stadsplaner och nybyggnader i staden. De hus han inte ritade skulle han granska och sam

Stadsarkitektkontoret flyttar in i nya lokaler på Smedsgränd 5 i Uppsala 1952. Gunnar Leche omgiven av Maud Lundblad och Gösta Wikfors. Källa: Uppsala-Bild / Upplandsmuseet / Digital museum.

ordna med övriga hus. Som chef för stadens ritkontor skulle han rita allmänna byggnader, till exempel skolor och allmännyttans hus (Uppsalahem). Som lön fick han halva arkitektarvodet. Staden svarade för anställdas löner och kontorskostnader. Hans flit var stor, så på fritiden projekterade han exempelvis Folkets hus (Stadsteatern) på sitt privata kontor – inrett på vinden i Phoenixhuset vid Fyristorg. Vi andra hjälpte till på fritiden.

Han utstrålade kraft och vilja men också en social omsorg om människorna i sin stad. Han var övertygad socialdemokrat – dock något som inte alla trodde på. Han betraktades ofta som snobb. Han lät ofta se sina kostymer som var speciella kombinationer med väst och byxor hopsydd. Till kombinationen bar han eleganta kavajer med specialfickor för pennor, linjaler och fickkniv. Till kostymerna gärna ett plommonstop i samma tyg och färg.

En gång efter en resa till Paris slutade han helt att använda plommonstop. Då jag frågade varför, tittade han klurigt på mig och berättade att han promenerat utefter Seine en solig dag. Han såg att parisarna tittade på hans plommonstop och skrattade. ”Då gick jag fram till Seine och slängde hatten i floden. Där är hatten nu. Ett värdigt slut.”

En av de mest kända byggnaderna som Leche ritat är Vaksalaskolan, som blev klar 1926. Skolan byggdes av den då unge ingenjören

Anders Diös. Leche och Diös var födda samma år och kom att följa varandra i byggandet av det nya Uppsala.

Numera talar man med stor uppskattning om Vaksalaskolan. Under Leches senare år fick han ofta höra hur stillös den var. En kritik som drabbade alla hans hus. En hård kritik som leddes av professorn i konsthistoria Gregor Paulsson, men också av dem som blivit påverkade av stockholmsutställningen 1930 och funktionalismens genombrott under 1940- och 50-talen, då arkitekturen skulle vara förenklad med rena, ljusa osmyckade fasader, perspektivfönster och ofta platta tak. All gammal nyromantik och nyklassicism, som var Leches signum, skulle bort.

Visst blev Leche påverkad av den nya tidsandan han mötte. Men han blev aldrig någon funkishusbyggare även om hans tidiga nyklassiska arkitektur blev sparsmakad. Enkla och rena huskroppar och tak. Hans hus kännetecknas av höga socklar, ofta beklädda med skiffer, slammade eller putsade fasader, gärna frontespiser och gavlar med burspråk och stora fönster, tegeltak och stora profilerade takutsprång. Han ansåg att husen skulle byggas staden till prydnad och kunna åldras vackert. Äkta, välkända byggmaterial skulle användas.

Några av hans mer kända uppsalabyggnader är Sverkerskolan (1922), Elisabethhemmet (1923), Katedralskolans institutionsbyggnad (1931), Försvarsläroverket (1944), simhall och stadsbibliotek (kv Torget 1939), Nannaskolan (1945), Bergaskolan (1957), Folkets hus (1948 - 50), Valskvarn och Nymans verkstäder, Flustret och Gillets tjugotal om- och tillbyggnader, biografen exempelvis Skandia och Fågel blå samt de flesta flerfamiljshusen som byggdes under 20-, 30- och 40-talet i Uppsala. Till exempel Nya Vasahuset och bostadshusen däromkring, Luthagen, Fjärdingen och Fålhagen, villor i Kåbo och Kungsgårdets småstugor (1936). De allra flesta uppsalabor under 1900-talet har på något sätt – i boende, arbete och fritid – levt och verkat i hus projekterade av Leche.

Själv bosatte han sig på Luthagesplanaden 24 – stadens längsta hus, när det byggdes 1935 efter ritningar Gunnar Leche. I folkmun blev huset kallat Långholmen. I gaveln på tredje våningen inredde han en paradsvåning med omsorg med vackra ädelsnickerier, öppen spis, tre balkonger och tre entréer.

Jag var bjuden på middag i hans magnifika matsal på 1950-talet – något som upprepades under 1990-talet, då min sons familj kom att bo där. Men då hade den Lecheplanerade gröna, slutna, lugna esplanaden förvandlats till en bullrande trafikled med genomfarts- trafik.

Leches idé om en lugn esplanad var för evigt borta. I hans plan fanns två viktiga hus, som inte blev byggda, nämligen de tvärställda,

stora husen mitt över esplanaden. Ett vid Fyrisån med genomfart till en mindre bro och ett vid Kyrkogårdsgatan.

På 1950-talet var bostadsbyggandet stort, exempelvis 1953 tillkom 1 320 stycken lägenheter. Många av dessa var små, till exempel 250 lägenheter för studenter i Studentstaden. Huvuddelen var dock förlagda till Sala Backar och Stabby gårde. Endast 13 egna hem byggdes. Uppsalas kvot för husbyggande skulle tilldelas flerfamiljshus. Den politiska vilja, styrd av främst Tycho Hedén (s) men även av de borgliga, var att snabbt bygga ifatt bostadskön, som ökade för varje år. Vi skall inte riva något, innan vi kan erbjuda tak över huvudet till alla bostadslösa.

Bristen på främst murare bidrog till att byggverksamheten inriktades alltmer på så kallade putsfria betonghus. Byggnadsfirman Ohlsson och Skarne uppförde monteringsfärdiga betonghus med användande av den då aktuella "Sundska" metoden från Norge. Allt större byggkranar dominerade byggplatserna. Miljonprogrammet började förverkligas.

Uppsalabyggmästarna med Anders Diös i spetsen och därefter Lindgren, Rungård, Rosander, Rosén och KJ (Tysta Kalle) fick varje år tomtmark tilldelad för bostadshus. De byggde med hög kvalitet med tegel och lättbetong, putsade väggar, marmor och granit i trapphusen. De sålde sina hus till bostadsrättsföreningar, till en kundkrets de kände väl och anpassade husen till kundens önsknings och behov. Konkurrensen upprätthölls av HSB och Riksbyggen. Kostnadskontroll utfördes av stadsbyggmästaren Åkerman och byggnadskontroll av stadsarkitektkontorets byggnadsinspektörer A Carlsten och N Matsson.

Efteråt kan det tyckas märkligt att man också hann bygga ut gator och ledningar i tillräcklig omfattning. Jag blev härom året (1992) uppkallad till kommunens byggnadschef (för vägar, gator, vatten och avlopp) för att ge råd om deras behov av kontor för 180 anställda. Jag träffade samma vecka den förre byggnadschefen Ernst Adler och frågade hur många anställda han hade på 50-talet, när staden växte så våldsamt. "Det minns du väl. Vi satt ju i Rådhuset. Jag hade hand om gatorna, Ahlberg om vatten och avlopp och vi hade en ingenjör tillsammans och delade sekreterare med fastighetschefen Stig Gustafsson." Det var ingen stor byråkrati. Samordningen gick lätt och snabbt. Antalet tjänstemän var mycket begränsat.

Byggmästarna byggde så gott som enbart föreningshus och behovet och önskan om hyreshus ökade. Bostadspolitiska beslut på riksnivå gav nu möjligheter för staden att få bostadslån för hyreshus i Stiftelsen Uppsalahems regi, där den inflyttade riksdagsmannen Einar Eriksson (s) blev direktör och primus motor och Leche den ledande teknikern och arkitekten. Tycho Hedén var ordförande.

Lasseby Gärde planerades och blev det första hyreshusområdet (1946 – 48). Där byggdes hus i en oregelbunden kedja runt en bilfri entré- och lekgård med flera gemensamma lokaler för fritid, hobby, tvätt, lek och med butiker för livsmedel, mjölk, tobak invid buss-hållplats. Balkonger, badrum och välutrustade kök var nyheter för dessa hyresgäster som alla hade flera barn. Allmänt ansågs det att man måste ha ett barn i handen och ett i magen för att få bli hyresgäst.

Leche bestämde där att ett hus skulle målas i blått. Det blev stor skandal och området ansågs av många som omöjligt att bo i. Jag var själv närvarande, när han beslutade om färgen. Målarmästaren kom in i hans rum och ville snabbt ha besked. Han rökte pipa. ”Ta den här blå färgen. Tack och adjö.” När Leche fyllde 60 år något år senare, gav arkitekterna i staden honom en färglåda i present. Färglådan saknade blå färg. Han förstod och uppskattade vinken.

Efter Lasseby blev Tuna Backar det nya, stora bostadsområdet. 3 000 människor skulle här få bostäder i Uppsalahems regi med Leche som arkitekt. Husen uppfördes 1948 – 49 kring stora bilfria gårdar. De flesta lägenheterna var tvåor och treor med många gemensamma lokaler för hobby, fritid, motion, bastu och rum för barnvagnar.

Jag hade då anställning på stadsarkitektkontoret och ville gärna bo i hus vi ritat för att lära och få erfarenhet. Jag och min familj fick en lägenhet i första etappens område. Förvånad blev jag redan första veckan då en granne sa åt oss, att om vi ville ha barnvagnen kvar bär upp den till lägenheten och ha inte något i de gemensamma utrymmena. Här fanns redan tusen vilda ungar!

De sju första åren i ett nybyggt område är alltid livligast. Så småningom blir stadsdelen ett fridfullt pensionärsområde. Så även Lasseby och Tuna Backar, som fortfarande är mycket populära och omtyckta.

För de flesta nyinflyttade fanns i Tuna Backar många nyheter såsom fönster i alla kök – ett vid tillagningsplatsen och ett vid matplatsen, terrasser, balkonger, sopnedkast, välutrustade kök, garderober, linneskåp med mera och öppna spisar i de större lägenheterna.

Vid områdets entré, markerad med murar och grindstolpar, anlades torg med affärer, samlingslokal, stor tvättstuga, värmecentral och bussarnas angöringsplats.

Leches idé med en centralt placerad, stor tvättstuga var att de boende skulle kunna lämna in sin tvätt där på väg till jobbet och hämta den på hemvägen. Tvättjänsten skulle till viss del ingå i hyran. Men oppositionen mot detta blev stor. Många ville hellre ha

traditionella tvättstugor, helst utrustade med bykgrytor och inte tvingas blanda sin tvätt med andras.

Leche var noggrann med att avstånden mellan husen var så stora att man inte hade insyn i varandras lägenheter. Även vintersolen skulle nå bottenvåningens lägenheter. Avstånden måste vara 40 – 70 meter.

Så byggdes kromgula kedjor av trevånings hus runt stora gårdar som detaljplanerades tillsammans med stadsträdgårdsmästaren Bojert. Alla skulle från sina lägenheter se sina barn på lekplatserna. Delvis försågs dessa med regnskydd. För den största lekplatsen var Leches idé att högst upp på det paraplyformade taket montera en ring med dansande barn runt en spelman. Vinden skulle driva ringen. Jag fick uppdraget att kontakta director musices. Han skulle komponera en glad Tuna-visa. Vi skulle montera rätt stämde tonstänger runt ringen. Det gick nu inte att ha ljud dygnet runt. Ringen svetsades fast. Tonstängerna försvann.

Några parkeringsplatser ville Leche inte ha inom området. Att propagera för bilar var helt fel. Det gjorde man om plats bereddes för bilar. Det var cykelavstånd till jobben i city och där fanns inte plats för privatbilar. Själv ägde han inte någon bil. Han cyklade eller åkte ibland moped.

Leche fick naturligtvis kritik för att det saknades parkeringsplatser men anvisade då till området intill som var reserverat för en Bärbyleden. Där fanns tillräckligt med plats för bilarna alldeles norr om bostadsområdet.

Reservatet för Bärbyleden fanns sedan 1930-talet men koloniträdgården vid ån ville utöka sitt område och även använda vägreservatet. Leche uppvaktades av föreningens dåvarande ordförande K A Åberg, som var en kraftfull socialdemokratisk politiker. Det blev ett klart NEJ av Leche. Markens användning bestämdes genom stadsplan, detta var ett vägreservat. Åberg uppvaktade då drätselkammarens ordförande, den helt dominerande beslutspersonen i Uppsala, Tycho Hedén. Leche blev uppkallad till Hedén. Han tog mig med – för att lära som han sa. Tycho Hedén tyckte att det var väl inte så farligt att odla potatis på ett vägreservat. Kompromissen blev att varken försälja eller arrendera ut marken och att inte tillåta byggande av kolonistugor utan endast ge löfte att odla under en tidsbegränsad period. Leche var dock skeptisk till hur detta löfte skulle förvaltas. Och problemen kom när Bärbyleden skulle byggas på 1980-talet.

När kungen och landshövdingen med militärmusik invigde Tuna Backar 1949, var planeringen i full gång med nästa stora bostadsområde Sala Backar, som skulle rymma 10 000 människor.

Leche genomförde en förenklad typ av stadsplan, som endast markerade områden med flexibel bebyggelse och angivande av bruttovåningsareal och högsta hushöjd. Denna typ av plan var en nyhet som med tvekan accepterades av Byggnadsstyrelsen, som då var högsta myndighet för fastställande av stadsplaner. Till denna typ av stadsplan – den flexibla planen – medföljde noggrant genomarbetade illustrationsplaner med beskrivningar av tänkt bebyggelse och dess innehåll. Planförfattaren borde själv projektera och medverka till att genomföra bebyggelsen och det borde vara endast en ägare till marken. Denna typ av stadsplan förkortade handläggningstiden, vilket var av stor betydelse, då det var brådskande att bygga ifatt den långa kön av bostadssökande.

Även för Sala Backar var Leches stadsbyggnadsidé kringbyggda, stora, bilfria gårdar, som var anslutna till entrétorg med service-lokaler intill Skomakarberget.

Jag var tillsammans med Leche och stadsplanearkitekten Sven Jonsson, när Sala Backar-området rekognoserades. Skomakarberget var utgångspunkten. Här var kontakten med det centrala i Uppsala som bäst. Vyn över slätten med slottet, åsen, domen – den kända silhuetten. Sikten från Skomakarberget måste vara fredad. Genom århundraden har denna vy beskrivits som omistlig och ständigt avbildats och beundrats i Uppsala. Vi gick över leråkrarna och markerade var den nya vägen till innerstaden skulle gå. Först sikt mot slottet och sedan en svag högerböj och sikt mot domen. Dessa var Leches riktmärken i Uppsala. Vägen skulle heta Hjalmar Brantings väg. Alla skulle känna att man bodde i Uppsala.

Leche ivrade för att den nya stadsdelen skulle ha egna hus med bostad och arbetslokal för bagare, skomakare och trädgårdsmästare. Så blev det. Husen ritades och byggdes intill centrumanläggningen vid Skomakarberget och de nyinflyttade kunde köpa nybakat bröd till morgonkaffet, blommor på hemvägen och skvallra med skomakaren, som kanske visste det mesta om grannarna. En stor centrumanläggning med bland annat skola och ett rikt affärscity planerades för en senare etapp i direkt anslutning till entrétorgen.

Leche var mycket mån om att arkitekturen skulle bli varierad. Gavlar och bostadsentréer skulle få egna uttryck, gavlar med vikingastävar. En måndagsmorgon, när han ropade in mig till sitt arbetsrum, var han särskilt ivrig. ”Nu vet jag hur gavlarna skall se ut! Som kristaller! Jag var på operan igår kväll och såg Grünewalds kulisser. Fantastiska kristaller mot skyn. Sätt upp fasadritningarna. Här skall ändras.”

Leche ville ständigt ha de nyprojekterade ritningarna uppsatta på väggarna i kontorskorridoren i ögonhöjd. Där gick han, vässade sin blyertspenna med fickkniv och ritade och antecknade direkt i de

uppsatta kopiorna. Fort skulle det gå, entusiasmen och arbetslusten var stor.

Naturligtvis hann studierna aldrig bli särskilt ingående. Produktionen av ritningar var enorm och följdes upp av ständiga inspektioner på byggplatserna. Verkmästarna stod med hatten i hand och självklart rättade man sig efter stadsarkitektens tillsägelser. Några extrakostnader diskuterades aldrig. Ingen vågade komma i onåd hos stadsarkitekten. Hantverkskunnandet och yrkesskickligheten hos byggnadsarbetarna imponerade. Man fuskade inte.

De första etappernas byggande i Sala Backar pågick under åren 1950 – 53 och blev slutet på Gunnar Leches epok som bostadsbyggare. Under sista etappen blev Leche tjänstledig och jag tillförordnad stadsarkitekt och chef för stadens ritkontor.

För konstruktionen av de flesta husen svarade Sven-Erik Bjerking liksom för de ofta komplicerade grundkonstruktionerna. Träpålar till 30 – 40 meters djup var vanliga. Träpålarna ersattes så småningom med betong- eller järnpålar. Vänd upp och ner på Uppsala och vi får en tät skog av pålar mot skyn. Dessa behöver stå i grundvatten. Att gräva tunnlar i Uppsala kan bli en katastrof. VVS-konstruktör var Sture Holmberg (nu HE-Konsult) med sonen Janne. För El svarade Ivan Lans Elbyrå.

Kritiken mot att man medvetet lät innerstaden förfalla och bara byggde i stadens utkanter blev större och större. Många talade om de groteska rätthålen i Dragarbrunn som borde bort och ersättas med modernare hus, fler bostäder och affärer.

Hovfotografen G Sundgren höll engagerande föredrag med egna bilder ”Uppsala över gården”, där han ville visa på det sociala ansvar som borde finnas för att dessa usla bostäder och arbetsplatser, som var erkänt kalla, mörka och dragiga, borde rivas och ersättas. Han ringde mig flera gånger i veckan under långa perioder. Han var mycket engagerad för att få bort denna skam för Uppsala. Dessa bilder finns nu i Upplandsmuséet och används stundom för att visa ”vackra stadsmiljöer” som försvann med den nya bebyggelsen.

Länsarkitekten Viking Göransson framhöll att Uppsala city må vara aldrig så pittoreskt, men dess bebyggelse kan aldrig accepteras i ett samhälle med de blygsammaste krav på social omvårdnad. Den gamla stadskärnan borde för alltid förbli stadens centrum, därför måste en ändring komma till stånd för att få ett nytt värdigt city men utan att ändra den speciella uppsaliensiska stadsbilden. Staden på slätten med den kända silhuetten, som domineras av åsen och slottets horisontallinje och domkyrkans torn. Den bilden är omistelig och han avfärdade all höghusbebyggelse.

Kritiken mot Gunnar Leche växte.

Professor Robert Fåhrens kallade Uppsala för staden som Gud glömde och angrep Leche hårt.

Professor Gregor Paulsson uttalade sitt ogillande att stockholmsutställningens inflytande helt saknades i Leches arkitektur.

Professor Sten Velander ansåg att staden inte fått växa under tillräckligt fast och kunnig kontroll – Västerås var bättre. Man borde bygga i city, inte i några kransorter.

Landsantikvarie Nils Sundqvist ansåg sig endast kunna bevaka de statligt ägda kulturminnesbyggnaderna och påpekade att det i Uppsala saknades ett helt kvarter av sådan kvalitet att det skulle gå att rädda. Att bygga minneskvarter med gamla (flyttade) byggnader ansåg han ej riktigt för Uppsala. Något som dock flera talade för.

Professor Göran Lindahl skrev 1951 i Dagens Nyheter:

”Ett skolexempel på grovt felaktig planering i 40-talets anda erbjuder Uppsala. Den gamla stadskärnan skall enligt projekten fungera som det högspecialiserade cityområdet. Där omkring läggs på ’höjderna’ en ring drabantstäder. Där ligger de redan flera stycken, flera kilometer från centrum, utslängda på den uppländska tundran och omslutna av vintervindarna, medan cityområdet, som nästan helt lämnats åt sitt öde, till stor del upptas av ruckel, fallfärdiga småverksamheter, skjul och magasin.

I stället för att ägna all sin kraft åt nya stadsdelar borde stadsplanerarens främsta uppgift vara att undan för undan röja upp i de centrala kvarterens kåkmyller för att skapa en koncentrerad trafiktekniskt riktig storstadsmiljö.

Människorna i ett grupsambälle bör, enligt utopisternas deklamationer, arbeta, sova och tillbringa fritiden i sin lilla ort. Där finns nog räknat just så många affärer som behövs för livets nödortf. När kvällen kommer beger sig invånarna till samlingslokalen för att delta i studiecirkel, idka träslöjd eller någon annan ofarlig hobby, utvecklar sig till fridsamma gemenskapsmänniskor och ansvarskännande demokrater. Vid särskilda tillfällen kan en resa till det högspecialiserade cityområdet anses vara motiverad, dock inte för ofta; det skulle vara ett tecken på rastlöshet.

Dessa arkitekter och samhällsprojektörer har en sällsynt verklighetsfrämmande syn på sitt arbetsfält. Tror de verkligen att en modern storstadsbo utan vidare vill avstå från de oerhörda fördelar hans miljö har att erbjuda till exempel i fråga om högklassiga specialaffärer, stora varuhus eller serviceanläggningar av alla slag? De torde vara föga lockande att ständigt hänvisas till de enklaaffärerna i community centre.”

Axel Fundersam skrev 1951 i Tidningen Uppsala att ”man borde röja upp i de centrala kvarterens kåkmyller för att skapa en koncentrerad, levande och trafikteknisk storstadsmiljö.

De nya gruppsambällena Lasseby, Tuna Backar och Sala Backar har kastats ut i tre väderstreck allt längre bort från centrum. Men allt folket i dessa drabantstäder, som enligt stadsarkitektens socialpsykologiska funderingar skulle hålla sig stilla i sitt community centre, avhysnande Karusellen eller slöjdande träskedar under sin fritid, dräller i allt större mängder på Drottninggatan vid biodags. - Börjar det inte bli uppenbart, trots all förvillande färgglädje i Lasseby gärde, Tuna Backar och Sala Backar, att här är verkligen fråga om en stadsplanering i det blå.

Stadsarkitekten och den socialistiskt influerade bostadsbyggnadskonsten han representerar har gått bet på sin uppgift. Stadskärnan är maskstungen och anfränt och frukten blir inte friskare av att arkitektdoktorn med blåsdragande medel åstadkommer stora knotttror på skalet. En saneringsprocess måste börja i centrum, men där kommer man inte längre än till utredningarnas stadium.

De stora samhällsproblemen undanskymms av en sådan lekstugedemokrati. Den som inbillar sig att viljan att aktivera medborgarna till ökat samhällsansvar och medansvar genom att storstäderna byggs om till sammanbopningar av kollektivistiska byar, besitter knappast sans och omdöme i sådan utsträckning att han är värd att tas på allvar. Jag tycker att det vore demokratiskt att placera stadsarkitektkontoret i Uppsala i en drabantstad i Bälinge mosse.”

Nils Ahrbom, professor i arkitektur, KTH skriver i Svenska Dagbladet 1951:

”Vill man se de flesta av 40-talsarkitektens meningslösheter koncentrerade till en plats och förvånas över dess stundom hysteriska lekfullhet, bör man bege sig till Tuna Backar i Uppsala. Det blir en oförglömlig utflykt.

Ornamentet har tillkommit i sin gamla uppgift att överskyla en bristande konstnärlig eller materiell kvalitet och färgen används för att utplåna det för arkitekturen karaktäristiska. Man får vara tacksam för att de bara består av kalkfärg och puts som regn och solsken snart kommer att utlåna.”

Gunnar Leche besvara en del av kritiken i en artikel i Dagens Nyheter 1951 med rubriken ”Stadsplanering och stadsförstånd” och frågar där vad man vill ge istället.

”Riva ned, bygga tjockare! Koncentration, levande storstadsmiljö? Kanske menas att den åldrande reklamutopisten Le Corbusiers storhus i Marseille, ett samhälle som går på höjden under ett platt tak, vore koncentrationsidealet för svenska tätorter? Skulle medborgarna bättre aktiveras till ett ökat samhällsintresse genom att bo i en sådan klump? Jag tror att de bleve aktiverat förbannade men kanske inte filosofiska. Kan man eller vill man inte riva det gamla och hårdexploatera, så måste samhället breda ut sig i yta. Vill man däremot ha det gamla och det tillkommande behovet på samma plats, måste man under uppbyggnadstiden ge de där boende tak över huvudet, det vill säga bygga provisoriska baracker åt dem någon annanstans. Vilken väg har valts under och efter sista världskriget? Jo, att bygga för gott åt de nytillkommande någon annanstans. Och professor Velanders han fördömer lika friskt samhällena vid Årsta utanför Stockholm som de kring Uppsala trots den 10-

faldiga befolkningskillnaden och gör den äran att önska en storstadsmiljö åt uppsalaborna.

Något måfåbyggande är sannerligen inte det nya. Bakom planeringsarbetet ligger ingående beräkningar och nog så många faktorer tas med. Både gatu-, lednings- och grundkostnader i förening med råmarkspriser, kommunikationer och mycket annat. Professor Velander tycks tro att arkitekternas arbete bara är att lavera.

De grundtankar som ligger bakom planerandet av gruppsambällen är familj och barn. De orden saknas i kritiken. Lika litet som Lindabl ger han någon positiv anvisning för hur ett växande samhälle skall bereda byggandet åt sina invånare.

All öppen diskussion både av lek- och fackman kan särskilt på dessa områden vara nyttiga och välgörande. Men man frågar sig om det är någon mening att inför allmänheten helt förkasta de försambällen som nu byggs för att orda om och kanske fresta folk med att få bo i en förtätad, livlig storstadsmiljö, något som Lindabl eller någon annan inte kan förverkliga. Förty han pratar i det blå.”

Kritiken kom också från Byggnadsstyrelsen. Där ansåg man att Uppsala växte för fort utan moderna översiktliga stadsplaner. Stadsarkitektens självständigt dominerande roll var en nagel i ögat. Kontrollen, insynen och beslutsrätten över byggandet skulle utövas av Byggnadsstyrelsen.

En minnesvärd konfrontation ägde rum på stadsarkitektkontoret 1951, då generaldirektören Gunnar Weike med bland andra byggnadsrådet Ulf Snellman kommit på inspektion i Uppsala. Det var maktfullkomliga arkitekter som möttes i Uppsala. Stadsarkitekten med kontroll över allt byggande i staden och generaldirektören med makt att godkänna eller inte godkänna stadsplanerna. Leches makt skulle nu brytas. Generaldirektören krävde att få ta del av en generalplan för Uppsala som villkor för fortsatt byggande.

Hur stort skulle bli? Universitet, militär, sjukhus, industri, handel – krävde besked om mark för nödvändiga byggnader. Var skulle nya bostadsområden förläggas? Vad göra med cityområdet? Trafiken ökade markant inom staden. Rikstrafiken kan inte längre gå Karolinabacken, Stora Torget, Svartbäcksgatan genom sta'n. Detta och mycket annat skulle visas i en generalplan. Gör den planen var Weikes besked. Till dess fastställs inga stadsplaner för Uppsala.

Nu blev Leches besked: ”Den planen finns! Den finns här”, sa Leche, och slog med handen på sitt huvud. Visst hade han en sammanfattande bild av det framtida Uppsala, men den räknades inte i detta sammanhang.

Med på sammanträdet var bland andra drätselkammarens ordförande Tycho Hedén, vars beslut var kungsord. Här fick inte bli några byggstopp. Leche ombads att omgående ta tjänstledigt och fästa sin plan på papper. Jag blev förordnad som t f stadsarkitekt. Planarkitekten Sven Jonsson skulle få upprätta mindre detaljplaner i kontakt med byggnadsrådet Ulf Snellman, som blev avdelad som kontaktman för Uppsala. Men Sven Jonsson slutade och öppnade eget arkitektkontor.

Oron var stor. Många människor väntade på bostäder och besked om byggmöjligheter. Uppsalahems fortsatta utbyggnad löstes genom en arkitekttävling, som vanns av stockholmsarkitekterna Anker, Gate Lindegren, som projekterade "Lugna Gatan" i Sala Backar.

Leches makt var helt bruten. Han var helt lämnad ensam och ingen ställde sig på hans sida. Det var många människor i olika befattningar i främst byggverksamhet som till denna stund krusat för honom, som nu vände ryggen till och hans kritiker gladdes öppet.

Leche började med generalplanarbetet. Björn Bosaeus hjälpte honom med främst insamlandet av statistiska uppgifter. Han fick nya arbetslokaler skilda från stadsarkitektkontoret. Han hade dock så gott som dagliga kontakter med mig. Ansvariga politiker lyssnade inte på honom längre. Arbetet blev trögt och tog synbart på hans krafter. Hans tankar på en nästan bilfri stad motarbetades av trafikexperter, som fick sina visioner om framtidens bilstad genom studier i Amerika.

En tisdag – påsktid 1954 – ringde han mig från Stockholm. Han var där på sammanträde med Byggnadsstyrelsen. Han bad mig möta honom på Centralstationen och ta hand om ritningar. Han hade sin cykel där och ville hem till Luthagen för att tillaga semlor, vars inkräm var speciellt med marsipan från Lübeck, där han var varje år.

Nästa morgon ringde hans fru och berättade att Gunnar Leche blivit svårt sjuk och fördd till sjukhuset. Hon var rädd att han skulle ringa mig och begära vissa arbetsuppgifter till sjuksängen. Sjuk ville han aldrig vara. Hjärtinfarkten överrumplade honom dagen därpå den 7 mars 1954. Han blev 63 år gammal och hade varit stadsarkitekt i Uppsala i 34 år.

Den nya tidens krav

Kraven på att få bygga i centrum blev i början av 1950-talet allt större. Varuhus från Stockholm, försäkringsbolag och olika affärskedjor sökte central mark för nybebyggelse. Privata byggbolag och HSB ville bygga bostäder centralt.

Hela centrala stadsområdet var stadsplanlagt 1880 med bevarandet av det rätvinkliga gatunätet och den gamla kvartersindelningen från 1645. Planen gav markägarna rätten att i princip bygga hela fem våningar vilket hade givit höga markvärden. Kvarteren var uppdelade i ett stort antal tomter och varje tomt var bebyggd med flera hus.

Exempelvis kvarteret S:t Per (nu S:t Persgallerian med endast ett hus) hade 1964 13 tomter och ett femtiotal byggnader och kvarteret Kransen med Rådhuset hade 12 tomter också med ett femtiotal byggnader. Det var en mycket blandad bebyggelsebyggt för hantverkarnas behov av verkstäder, förråd, uthus och bostäder samt olika affärsverksamheter.

Husen var små och ofta dåligt underhållna och saknade moderna bekvämligheter. Behovet av nya lokaler var stort. År 1951 invigdes också det första hantverkshuset vid Östra Station ritat av Gunnar Leche. Pådrivare var den kände skomakarmästaren Gösta Lundin som senare blev drätselkammarens ordförande.

Tomterna i centrala Uppsala var små och hade olika markägare. De var inte stora nog att var för sig rymma nya hus med tidens krav. Sammanslagning av tomter var nödvändig. Tomtpriserna steg.

Det blev betydande svårigheter att bli överens om nya byggplaner för kvarteren. Ett antal sammanträden med markägare, intressenter och staden blev nödvändiga. Byggnadsnämnden utsåg rådmann Erik Ringenson som sammankallande och ordförande för dessa sammanträden. Detta visade sig vara en bra lösning både för staden och markägarna.

En av de första uppgifterna blev att samordna ny bebyggelse i kvarteret Hästen vid Bangårdsgatan, Kungsängsgatan och Bävernsgränd. En huvudtanke var att få ett innerstadskvarter för affärer, inlastningar, parkering och bostäder. Med skyddad lekgård och gemensam infart. I gatuplanet föreslogs att förlägga butiker med en stor gemensam inlastningsgård som försågs med planterbart tak. Det blev en skyddad entrégård för bostäderna runt gården utefter gatusidorna en trappa upp. Separata trappor och hissar till denna gård och särskilda bostadsentréer därifrån.

Problemet var av juridisk art när flera ägare skulle dela dessa gemensamma byggnadsdelar. Problemen blev lösta. Huvudintressenter i kvarteret Hästen var HSB och direktör E. Lindqvist, Uppsala Färg.

Ett kvarter som tilldrog sig särskilt intresse för mig som tillförordnad stadsarkitekt var kvarteret Lejonet mellan Stora Torget och Smedsgränd. Stadsarkitektkontoret hade fått nya lokaler i det nya varuhuskomplexet Forum och man såg därifrån ut över kvarteret.

Jag fick besök av direktörer för Åhlén och Holms AB i Stockholm som genom fönstret kunde peka ut var de tänkte bygga ett nytt, stort varuhus – mellan Stora Torget och Smedsgränd utefter Kungsängsgatan. Man ville riva Lookska huset med apotek och Gunnars konditori, Anderssons sadelmakeri och Melanderska järnhandeln i hörnet av Kungsängsgatan och Smedsgränd, samt ytterligare några hus utefter Smedsgränd.

Alla tomterna var bebyggda med gamla, vackra och välskötta tvåvåningshus med välkända uppsalaföretag.

Jag förklarade att det var otänkbart och anvisade annan plats vid Vaksalagatan med tanke på att Uppsalas affärscentrum skulle få en dragning österut. Jag fick veta att det var de som bestämde var centrum skulle etableras i Sverige och inte stadsarkitekter. De hade både pengar och makt att förvärva och genomföra det de önskade.

Jag påstod att i Uppsala bestämde byggnadsnämnden och stadsarkitekten, men de klappade mig bildligt talat på huvudet och sa ”Lille vän, här skall du få se på annat”.

Medlem i byggnadsnämnden var då järnhandlaren Nils Romé. Han var ägare till Melanderska järnhandeln med tomter och hus. Han hade vid flera tillfällen förklarat att Åhléns inte skulle inbilla sig att få köpa hans tomter och hus eller hans affär. Jag berättade för honom om Åhléns planer och kände mig trygg i mitt avvisande.

En morgon när jag kom till kontoret rev man ner varor och inredning från en liten modistaffär i kvarteret Lejonet vid Smedsgränd mitt emot kontoret. Jag frågade efter vad som pågick. Ägarinnan bekräftade att Åhléns köpt hennes rörelse. Hon hade fått en livränta som var större än hennes inkomst från affären. Villkorat var att hon upphörde med affären.

Det var således allvar att Åhléns etablerat sig i kvarteret.

En tid gick och Nils Romé syntes inte till. Förklaringen var att även han och hans familj hade fått garantier om höga livräntor och att han sålt. Han tröstade sig med att hans förste man – den i Uppsala omtyckte Nils André – skulle få fortsätta driva järnhandel i det blivande affärskomplexet.

J. Valfrid Anderssons sadelmakeri flyttade fabrikören Einar Nordlund till det nybyggda Hantverkshuset vid Östra Station. Så försvann den kända utställningshästen i skyltfönstret mot Kungsängsgatan.

Lookska huset med apotek och Gunnars konditori blev också så småningom uppköpta. Ägaren Folke Björkman fick som dellikvid

löfte om nya lokaler i Åhléns dåvarande affärslokal vid Stora Torget i kvarteret Näktergalen. Han blev ägare till hela det huset.

Så hade direktörerna på Åhlén och Holm med stora pengar genomfört möjligheten att uppföra sitt nya varuhus vid stora Torget. Förräntningsvärdena på tomtmark i centrala Uppsala ökade väsentligt. Byggrätten var stor och hög.

Åhlén och Holm utsåg till arkitekt för sitt nya hus stockholmsarkitekterna Sven Backström och Leif Reinius år 1959. Då var jag inte längre tjänsteman i Uppsala. Jag blev 1956 stadsarkitekt i Lidingö.

Stadsarkitektkontoret i Uppsala hade organiserats om 1955. Per Ola Lefvert anställdes som stadsarkitekt med huvuduppgift att fullfölja Leches påbörjade generalplan och leda ombyggnaden av stadens centrum. Den av många då efterlängtrade upprensningen av innerstadens kåkbebyggelse skulle intensifieras och stadsplaneläggas för nya stadsfunktioner som väntade på platser i innerstaden. Det var försäkringsbolag, banker, affärskedjor, administrationsenheter, bostäder, m.m. och naturligtvis trafiklösningar och parkeringar.

Allt krävde stora ingrepp och en förändring av stadens skala. Gävlearkitekten Per Olof Lefvert var beredd att flytta till Uppsala och ta itu med problemen. Han hade varit generalplanearkitekt i Gävle och lett stadens sanering i dess innerstad och hade god erfarenhet. Han kom att verka i Uppsala i 25 år med en del uppdrag också för FN. Under sin tid som stadsarkitekt i Uppsala fördubblades stadens folkmängd.